

مفهوم تعلیم و تربیت و دیدگاه اسلام در مورد آن

رامین قلی زاده^۱، دکتر سعید علیزاده^۲

^۱ دانشگاه تبریز / دانشکده الهیات ramingholizade@yahoo.com

^۲ دانشگاه تبریز / دانشکده الهیات alizadeh375601345@gmail.com

چکیده

«تعلیم» و «تربیت» دو مفهوم مهم است که همیشه در کنار هم بوده و هستند، اما مهم‌ترین امر این است که به در کنار هم قرار گرفتن این دو مفهوم توجه کنیم؛ آیا این دو با هم بیگانه اند؟ آیا رابطه ای با هم دارند؟ نوشتار حاضر در صدد است به این سوالات و سوالات مهم‌تری که مغفول مانده است که به شیوه‌ی تحلیلی نگاشته شده پاسخ دهد. در این زمینه، شش نوع رابطه میان این دو مفهوم وجود دارد که از

واژه های کلیدی: تعلیم، تربیت، آموزش و پرورش، اسلام.

مقدمه

تعلیم و تربیت نیاز ضروری بشر است به گونه‌ای که در طول حیات خود، پیوسته بدان نیازمند است. از این رو، از دیرباز این امر مورد توجه مریبان بزرگ و مصلحان اجتماعی بوده است. با این حال، عدم توجه به ماهیت این دو مفهوم در پاره‌ای موارد، موجب عدم بهره‌گیری از ظرفیت و جایگاه بایسته هر یک شده است: گاهی اوقات، با تمرکز و اهتمام بر یکی، از اهتمام و توجه به دیگری غفلت شده و احیاناً به تفکیک و جدایی این دو از هم و در نتیجه، بروز پیامدهای نامطلوب در روند رشد افراد جامعه شده است. در برخی مراکز تمرکز بر آموزش شده و از پیامدهای ضمنی تربیتی آن غفلت شده است و یا به بهانه اهتمام به امر تربیت، از کیفیت آموزش کاسته شده است. آیا به راستی «تعلیم» از «تربیت» جداست، یا این دو با هم در ارتباط هستند؟ در صورت وجود رابطه، این رابطه چگونه است؟ آیا رابطه آنها از نوع مجاورتی است و یا از نوع رابطه مقدمه و ذی‌المقدمه‌ای است؟ آیا از نوع رابطه تعاملی است؟ و یا از نوع یکپارچگی و درهم تنیدگی است؟ دیدگاه اسلام در این زمینه چیست؟ آیا می‌توان از طریق بررسی آیات قرآن و روایات معصومان (ص)، به چگونگی این رابطه پی برد؟ به رغم اهمیت این موضوع و پیامدهای مثبت و منفی، که بر نوع برداشت از رابطه این دو مفهوم در عرصه رشد و هدایت جامعه وجود دارد، آن‌گونه که شایسته است به این موضوع پرداخته نشده است. البته برخی پژوهشگران به گونه‌ای به این موضوع پرداخته‌اند. اما برخی از آنان، به انواع رابطه اشاره کرده‌اند، اما از منظر دینی موضوع را بررسی نکرده‌اند و رابطه را از نگاه آیات و روایات مورد توجه قرار نداده‌اند. [1] برخی نگاه دینی داشته‌اند، اما به نوع رابطه و گونه‌های ممکن نپرداخته‌اند. ضمن اینکه تنها آن را

میان آنها، رابطه آمیختگی و درهم تنیدگی صائب‌تر است. در آیات قرآن، دو مفهوم تعلیم و تزکیه، هر چند در کنار هم ذکر شده‌اند، اما از نحوه همراهی آن دو، می‌توان رابطه در هم تنیده و غیرقابل تفکیک در محتوا برداشت کرد. در روایات نیز هر چند دو مفهوم تعلیم و تربیت یا تعلیم و تزکیه، در کنار هم به کار نرفته‌اند، اما دو مفهوم علم و عالم به عنوان ثمرات مستقیم تعلیم به طور گسترده در کنار جلوه‌های تربیت و تزکیه به کار رفته‌اند. از بررسی آنها، تفکیک ناپذیری و درهم تنیدگی تعلیم و تربیت قابل استفاده است.

از نگاه قرآن مورد توجه قرار داده، و توجهی به روایات نداشته‌اند [2] از این رو، این مقاله درصدد است تا ابتدا این دو مفهوم را چه به صورت انفرادی و چه به صورت ترکیبی تعریف و سپس، انواع رابطه‌های ممکن میان آن دو را مورد بررسی قرار دهد. در پایان، با بررسی آیات و روایات دیدگاه اسلام در این زمینه را مورد توجه قرار دهد.

مفهوم آموزش (تعلیم):

معادل این واژه در زبان عربی «تعلیم» و در زبان لاتین «Teaching» یا «Instruction» است. آموزش به طور کلی، دارای دو مفهوم عام و خاص می‌باشد. در مفهوم عام، شامل هر نوع انتقال مفاهیم و تأثیرگذاری در ذهن فراگیر، به منظور ایجاد یادگیری در وی می‌باشد، خواه این تأثیرگذاری در قالب رسمی و از پیش طرح‌ریزی شده باشد. همانند آنچه در مراکز آموزشی، و به ویژه در کلاس درس انجام می‌گیرد و خواه به صورت خود به خودی و بدون

طراحی و برنامه‌ریزی قبلی باشد. همانند تأثیری که از برنامه‌های آموزشی تلویزیونی و یا مطالعه کتاب و مجله و مانند اینها ناشی می‌شود. «آموزش» در مفهوم خاص خود، در قالب و شرایط ویژه‌ای صورت می‌گیرد که عبارت است از: «فعالیت‌هایی که با هدف آسان ساختن یادگیری از سوی آموزگار یا معلم طرح‌ریزی می‌شود و بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده به صورت کنش متقابل جریان می‌یابد.» [۳] به عبارت دیگر، «فعالیتی است که معلم و شاگرد با هم در کلاس درس انجام می‌دهند» [۴] آموزش دارای سطوح مختلف می‌باشد: گاهی به صورت سطحی است و در آن صرفاً «انتقال مفاهیم و دانش» [۵] و گاهی از سطح انتقال صرف مفاهیم به دیگران فراتر می‌رود و منجر به تأثیر عمیق‌تر و به اصطلاح «یادگیری» می‌گردد. با این حال، گستره